

МІСЦЕ І РОЛЬ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ У ПЛАНЕТАРНОМУ БУТТІ: БІОПОЛІТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

С. К. Костючков – к. політ. н., доцент,
Херсонський державний університет
(м. Херсон, Україна)

E-mail: kosser.63@mail.ru

У статті викладено окремі ракурси дослідження людини, враховуючи її складну, біосоціальну природу; стверджується, що процес людського буття в світі характеризується неоднозначністю, стохастичністю та евентуальністю; буття визначає сутність людини, її природу як універсальну й водночас – партикулярну субстанцію. Розглядається роль біології, яка неупинно набуває ознак не тільки природознавчої, але й соціогуманітарної галузі знань. Підкреслено, що бівалентність людської природи, зумовлена контрадикцією між біологічним і соціальним, соматичним і психічним, універсальним і партикулярним, раціональним і емоціональним, сакральним і профанним – в умовах нового типу цивілізації є безумовно актуальною. Дається огляд сучасних підходів до трактування біополітики, яка встановлює необхідні, загальні, сутнісні інтерактивні зв'язки між людиною, враховуючи її біосоціальну природу, та структурними елементами, з яких побудована політична конструкція. Виявлено тенденції розвитку сучасного світу з урахуванням того, що в постіндустріальному суспільстві індивід, який сповідує утилітарні, споживацькі цінності, вже не в змозі адекватно реагувати на виклики, продиктовані реаліями XXI століття; зроблено висновок про те, що людство повинно звернутись до вічних духовних цінностей, усвідомити себе органічною частиною природи й елементом Космосу, сформулювати екологічну й космічну свідомість для того, щоб вийти з пастки глобальних протиріч, запобігти моральній деградації й уникнути самознищення.

Ключові слова: людина, індивід, глобалізація, світоглядна парадигма, біополітика, людська природа, біотехнології, цивілізація.

PLACE AND ROLE MODERN MAN IN PLANETARY EXISTENCE: BIOPOLITICAL INTERPRETATION

Sergey Kostyuchkov - PhD in Political Science, Associate Professor,
Kherson State University
(Kherson, Ukraine)

The article presents the views of some human studies, given its complex, biosocial nature; states that the process of human being in the world is

characterized by ambiguity, stochasticity and eventuality; being determines the nature of man, his nature as universal and at the same time - the particular substance. The role of biology which takes continuous features not only the natural sciences but also socio-humanitarian knowledge. Emphasized that bivalent of human nature, caused by contradictions between the biological and the social, physical and mental, universal and particular, rational and emotional, sacred and profane - in a new type of civilization is certainly relevant. We give an overview of modern approaches to the treatment of biopolitics, which establishes the necessary common, essential interactive communications between people, including its biosocial nature, and structural elements are constructed of a political design. The tendencies of the modern world, given that the post-industrial society individual who professes utilitarian, consumer values, no longer able to adequately respond to the challenges dictated by the realities of the twenty-first century; concluded that humanity must appeal to the eternal spiritual values, understand themselves an integral part of nature and part of Space, formulate environmental and cosmic consciousness in order to get out of the trap of global conflicts, prevent moral degradation and avoid self-destruction.

Key Words: person, individual, globalization, world outlook paradigm, biopolitics, human nature, biotechnology civilization.

Практично всі періоди розвитку цивілізації ознаменовані спробами людства знайти відповіді на питання про місце та роль людини в світі, її генези, історичної ролі, планетарної місії, мети існування; про те, які аспекти минулого, теперішнього та майбутнього зумовлюють характеристики буття людини, характер її взаємопов'язаності з оточуючим світом та межі її особистісної свободи. Різноманітність, багатогранність та поліаспектність феномена людини-особистості зумовлюють міждисциплінарний характер розв'язання проблем її буття, розвитку й можливих трансформацій у дослідницькому полі філософії, а також соціальних і біологічних наук.

Індивід, особистість та індивідуальність – це, фактично, різні ракурси дослідження людини, реалізовані в біогенетичному, соціологічному й персоналістському підходах. Багатовимірність поняття «особистість» актуалізувала антагонізм контрадикторних орієнтацій – як матеріалістичної так і ідеалістичної, в руслі яких мислителі різних епох та наукових напрямів виокремлювали один із реальних компонентів людського буття, в той час як інші складові особистісного життя або опинялися поза увагою пізнання, або

не зазнавали належного інтересу, а в деяких випадках – експліцитно і як здавалося, назавжди заперечувалися науковою спільнотою.

Вітчизняні дослідники О. Базалук і І. Владленова зазначають, що світосприйняття людини, Землі і Космосу – світоглядна парадигма – з XV століття до наших днів пройшла три основних етапи:

1. Превалювання ідеї геліоцентризму, що зародилася ще в Стародавній Греції, як продукт наукових зусиль Аристарха Самоського, але набула статусу стійкої світоглядної парадигми в епоху Відродження. Період домінування ідей геоцентризму з кінця XV – до середини XVIII століття: від Миколи Кузанського, Региомонтана до Коперника, Галілея й Кеплера.

2. Переважання космогонічної гіпотези Канта-Лапласа, в якій вперше була зроблена спроба досягнути картину походження Сонячної системи з наукової точки зору. Період переважання ідей космогонії Канта-Лапласа: середина XVIII століття – від Сведенборга і Канта до Лапласа і Рошу, до початку XX століття – до ідей Ч. Дарвіна, А. Ейнштейна, А. Фрідмана та інших.

3. Домінування ідей нестационарних моделей Всесвіту, в тому числі, ідеї еволюції людини, Землі й Всесвіту. Історія створення космологічних моделей починається з моделі (теорії) А. Фрідмана на початку XX століття та нараховує більше 10 моделей, які продовжують розвиватися – створюватися й розпадатися – до наших днів [Базалук, Владленова, 2013].

Необхідно підкреслити, що сучасна цивілізація рішуче трансформує механізм взаємовідносин людини і природи, яка в суспільній свідомості набуває утилітарно-прагматичних ознак ресурсно-рекреаційної реальності. Загалом кажучи, в історії цивілізації вперше склалася ситуація, коли від того, наскільки картина світу в свідомості людей буде обґрунтованою в екологічному сенсі, в значній мірі залежить існування людини, як біологічного виду, на планеті Земля. Для модернізованої картини світу характерним є розуміння суб'єкта пізнання з урахуванням його природного

підґрунтя, у фокус уваги потрапляє досягнення інтересів людини через раціональне збереження природного середовища її існування.

Відповідно, змінюється модус людського буття в екосоціальному просторі, екстремальними пунктами якого є консенсус і конфлікт. Процес людського буття у світі характеризується неоднозначністю, стохастичністю та евентуальністю; буття визначає сутність людини, її природу як універсальну й водночас – партикулярну субстанцію. Вказаний процес визначається і як такий, в якому конкретно-емпіричний досвід здобувається в пізнанні людської сутності: суб'єктивність життєвого світу трансформується в особистісну сферу суспільства шляхом інтерналізації суспільних цінностей та механізмів суб'єктивації й суб'єктивізації. Людина перетворюється на повноцінну громадянську особистість, коли вона стає повноправним і автономним суб'єктом власного життя, особою, котра несе відповідальність не тільки за себе, а за інших людей, за навколишній світ.

Аксіоматичним сприймається твердження стосовно того, що ХХІ століття по праву вважається століттям біології, яка неупинно набуває ознак не тільки природознавчої, але й соціогуманітарної галузі знань. Біологічні знання стають безумовно необхідними в процесі вирішення проблем у таких галузях знань як екологія, етика, естетика, кібернетика, психологія, історія, політологія, лінгвістика, астрономія тощо. Наукові результати у сфері біології мають вирішальне значення для розробки тактичних і стратегічних планів політичного, економічного й культурного розвитку не тільки суспільства взагалі, але й конкретної особистості зокрема.

Біологічна орієнтація дослідження особистості репрезентує людину як індивіда, котрий володіє певними антропогенетичними якостями, такими як генетично зумовлені задатки, темперамент, антропометричні дані, статеві ознаки, нейропсихічні параметри тощо, які проходять різні стадії формування в процесі реалізації філогенетичної програми виду в онтогенезі – відповідно до основного біогенетичного закону Ф. Мюллера – Е. Геккеля [Мюллер, Геккель, 1940].

Надзвичайно широкий діапазон характеристик та визначень людини, що сформувалися протягом ХХ – ХХІ століть, таких як «одномірна людина», «людина-споживач», «людина збанкрутіла», «людина, котра грає», *homo digitalis*, «людина відпочиваюча», «людина, котра біжить», «постлюдина» тощо, слід вважати когнітивним відображенням антропокультурного процесу виникнення нових рис сучасної людини. Такого роду дефініції розглядаються як реакція на докорінні зміни в економічному, політичному й соціальному житті, в сучасній культурі взагалі, в період, коли модернізуються й трансформуються життєві сценарії, стратегії і тактики індивідуальної та суспільної поведінки, релігійні норми, ціннісні орієнтири, програми політичних партій, доктрини державних діячів, економічні преференції, способи й засоби міжособистісної комунікації тощо [Барт, 1989].

Слід підкреслити: бівалентність людської природи, зумовлена контрадикцією між біологічним і соціальним, соматичним й психічним, універсальним та партикулярним, раціональним і емоціональним, сакральним і профанним – в умовах нового типу цивілізації є безумовно актуальною. Нова цивілізація несе з собою не тільки новий світогляд і способи життя, іншу економіку, нові політичні зіткнення, але й модернізоване розуміння статусу людського життя. Про динамічність та мінливість людської природи писав М. Бердяєв, що пов'язано, на його думку, зі свободою, яка набута людиною, котра гуманізує природне середовище. «Розгадка буття для людини схована в людині, оскільки вона і предмет пізнання, і той, хто пізнає ... що має не тільки гносеологічне, але й антропологічне значення» [Бердяєв, 1971: с. 60].

Про невідворотну трансформацію людської природи засобами сучасної політики (біополітики) та за допомогою біотехнологій, які дедалі частіше використовуються як (біо-)політичні технології, попереджають сучасні науковці різних напрямів. З найбільш відомих аналізів впливу біотехнологій на людську природу можемо згадати ті, що представлені, зокрема, в працях Ю. Габермаса. У праці «Майбутнє людської природи» Ю. Габермас звертає

увагу на те, що медична наука, генна інженерія, фармакологія та політика об'єднуються для практичного вирішення питання усунення недоліків людської природи через прагнення знайти можливість втручання в людський геном. У цьому контексті німецький філософ аналізує такі найбільш відомі феномени, як передімплантаційна діагностика та дослідження ствольових клітин, саме ці феномени свідчать про перспективу самоінструменталізації та самоудосконалення людини. Крім цього, Ю. Габермас наголошує: «Чим більш нестримним стає проникнення в структуру людського геному, тим більш клінічний стиль поводження з пацієнтом починає бути схожим на біотехнологічний стиль втручання в природу, зводячи нанівець інтуїтивне розрізнення між тим, що вирросло, й тим, що зроблене, між суб'єктивним і об'єктивним...» [Хабермас, 2002: с. 60].

Визначити статус людського життя – це, на наш погляд, означає виявити й артикулювати засадничі принципи, якими керується суспільство в своєму ставленні до людини в такій мірі, якою воно усвідомлює себе як суспільство відповідного рівня розвитку. Універсальним, трансісторичним принципом суспільного ставлення до людського життя є визначення його безумовної цінності у різних вимірах – релігійному, філософському, науковому. Релігійний, зокрема, біблійний погляд фокусує увагу на тому, що цінність людського життя витікає з відчуття власної гідності людини, створеної по Божому образу, розумної істоти, котра приходить на Землю, як, у певному сенсі, представник Бога.

У науковому аспекті цінність людського життя визначається підходом, який зумовлює погляд на статус людського життя в суспільстві та на саме поняття «право на життя»: індивід стає одним із визначальних об'єктів суспільної реальності. Подібний аспект трансформує право людини на життя від категорії суб'єктивно-онтологічної до об'єктивно-праксеологічної, тобто від біологічної до соціально-політичної сутності й змісту самого поняття «право на життя». Відтак, сучасний статус людського життя зумовлюється беззаперечною самоцінністю людини, як органічної частини природи й

елементу Космосу, для якої характерними є автокаталітичність саморозвитку й самовдосконалення, двоїста асиметрична детермінація – біологічна й соціальна.

Не викликає сумнівів та заперечень той факт, що сучасна людина існує в різних сучасностях, намагається знайти в них вузлові точки, знайти та реалізувати власне «Я». Її ідентичність формується під впливом трьох сил:

а) глобальних факторів, які спричиняють деіндивідуалізуючий, «усереднюючий» вплив на людину;

б) локальних факторів, до яких слід віднести соціокультурний контекст, в який індивід є інтегрованим;

в) особистісних якостей людини.

Сукупний вплив цих факторів визначає, в найбільш загальному вигляді, що являє собою сучасна людина. Спроби детермінувати сучасну людину через будь-яку одну сутнісну ознаку, настільки ж неможливі, наскільки вони безрезультатні у спробах «змалювати» таким чином суспільство. «Для традиційного суспільства й модерна характерно прагнення ідентифікувати людину через його приналежність до певної культурної, соціальної або професійної групи. В основі його лежало уявлення про людину як істоті, «чия самість детермінується соціально-культурним контекстом, який йому предзаданий. Конфігурація та розмір цих соціальних та культурних рамок різна, однак вимоги обов'язкової включеності індивіда в ту або іншу форму суспільної єдності, є загальним для класичних теорій людини» [Гражданское общество, 2011: с. 102].

Дискусії навколо біополітики, як нового наукового напрямку, свідчать про її актуальність в умовах сьогодення, незважаючи на відсутність належного концептуального оформлення, необхідного рівня теорії, що забезпечує продукування принципів, у відповідності до яких можливе гармонійне функціонування метасистеми Природа – Суспільство – Людина. Біополітика в умовах сьогодення має не тільки теоретичне, але й суто практичне значення, виходячи з усвідомлення на початку 60-х років ХХ

століття того факту, що велика кількість політичних проблем мають чітко виражену біологічну складову. Даний період актуалізував певний комплекс стохастичних процесів планетарного масштабу, таких як стрімке зростання й відносне старіння населення світу, розвиток генної інженерії та біомедицини, прояви застосування зброї масового ураження – ядерної, хімічної, біологічної, широке впровадження ядерної енергетики, забруднення літосфери, гідросфери, атмосфери, деградація біосфери, насування глобальної екологічної катастрофи.

Таким чином, у планетарному вимірі роль біополітики полягає ще й у боротьбі з екологічною кризою, реальні обриси якої вже вийшли за межі апокаліптичної риторики та сприймаються людством як невідворотна данина техногенній цивілізації. Даний аспект визначає конгеніальність дослідницької сфери біополітики з аналогічними галузями наукових розробок різноманітних напрямів екології. Рушійною силою соціально-політичної історії та біосоціальної еволюції в умовах XXI століття, серед інших сил, впливаючих на розвиток цивілізації, невідворотно постає біополітика в усіх її теоретичних аспектах і практичних виявах.

Сучасний світ характеризується надзвичайно гострими проявами соціальних і політичних конфліктів, зокрема, етнічних. Саме біополітика, як наукова галузь, здатна виявити й проаналізувати причини, що зумовлюють розвиток етнополітичних конфліктів, виявити роль етнічності, що розглядається як похідна біосоціального чинника, стан історичної спільності людей конкретної ойкумени: мови, культури, менталітету, світогляду. Біополітика, крім дослідження етнополітичних конфліктів, відкриває можливості вивчення проявів масової поведінки людей.

Необхідно підкреслити, що термін «біополітика» використовується в сучасному науковому дискурсі в декількох відмінних, хоча й близьких одне до одного значеннях. Біополітика має певну змістову цінність на рівні політичної філософії, до якої цілком органічно інтегруються біополітичні ідеї «єдності у різноманітті», коеволюції, стрибкоподібного розвитку,

взаємодоповнюваності регіонів та етносів, як соціокультурних аналогів біологічних видів в екосистемах. У сфері політології релевантними є біополітичні концепції лідерства, зовнішньої та внутрішньої агресії, ієрархічних і мережевих структур, домінування – підкорення, формування образу ворога, інстинктивної агресивності тощо. В царині практичної політики, де біополітика може слугувати базою для продукування комплексу соціальних і політичних технологій – й одночасно як засіб корекції, контролю та конверсії тих технологій, які вже впроваджені в суспільно-політичному просторі відповідно до інтенцій тих чи інших політичних сил.

Слід звернути увагу на те, що у найбільш загальному вигляді процеси біополітичного пізнання, його стратегічні напрями й основні методи дослідження аналогічні тим, які застосовуються у будь-яких інших сферах наукового пізнання. Виникає необхідність знаходження причин досліджуваних явищ, в максимально точному, глибокому й всебічному їх трактуванні, що створює теоретичні передумови для впливу на біосоціальну природу людини з метою гармонізації стосунків у системі Людина – Природа – Суспільство. Втім наукове роз'яснення досліджуваних явищ передбачає не тільки констатацію факту наявності комплексу причин, що активують дані явища, але й артикуляції базових засад, сутнісних зв'язків та відносин, виявлення вихідних причин та встановлення узагальнюючих закономірностей.

Не викликає сумнівів той факт, що феномен біополітики тісно пов'язаний із сучасним становищем людини. Філософи та антропологи все більше звертають увагу на те, що біотехнології втручаються в людську природу, змінюючи її кардинально. Критики біополітики переконують, що вона маніпулює людською природою, породжуючи спотворені форми буття *bios politikos*. Про вплив біополітики на людську природу свідчать сучасні дослідження людського генома, розвиток реаніматології, фармакології, дієтології, прагнення покращити людське тіло за допомогою хірургічних або косметологічних засобів тощо. Сучасні засоби масової інформації

наполегливо пропагандують образ людського тіла, який несе утопічні риси досконалості. Варто згадати й про те, що ідентичність людини сьогодні часто пов'язується з біометричними даними – відбитками пальців, райдужною оболонкою очей тощо. Зрозуміло, що такі дослідження мають не тільки біологічні, але й етичні та політичні наслідки [Шевчук, 2010].

Французький дослідник М. Фуко пропонує оригінальну інтерпретацію біополітики – як сукупності політичних заходів впливу на біологічне («життєве») начало в людині й контроль за ним заради суспільно значущих цілей. Сутність концепції М. Фуко полягає в тому, що імплікація біологічного життя людини (*zoe*) і політичної сфери (*polis*), тобто політизація життя як такого, є вирішальним процесом сучасності. Саме з партикуляризацією цих явищ у суспільній свідомості, на думку італійського філософа Дж. Агамбена, пов'язаний певний занепад сучасної політики. Всі політичні проблеми сьогодення можливо вирішити тільки на біополітичному ґрунті, який, власне, їх і сформував. Тільки у біополітичній перспективі можливо вирішити, чи будуть поняття, на опозиції яких базується сучасна політика – праве/ліве, приватне/публічне, демократія/абсолютизм тощо, прогресуюча дивергенція яких є процесом актуальним, втрачати нагальність, чи вони зможуть знову набути значущості, виходячи з тієї перспективи, в якій вони її втратили [Агамбен, 2011].

Цікавим вбачається погляд на сутність біополітики російського філософа Р. С. Карпінської, яка наголошувала на тому, що в кінцевому рахунку, біополітика – це приведення техніки до «міри життя», «міри людини». Це передбачає орієнтацію на альтернативні, природозберігаючі, аверсивні в бік людини технології, контроль та обмеження на застосування таких індустріальних технологій, які безумовно стимулюють дисбаланс у системі Природа – Людина. Замість сподівань на ноосферу, яка має керувати процесами в атмосфері, літосфері, гідросфері, біосфері біополітика передбачає імпліцитне керування самою ноосферою. Саме для цього й важливо зберігати «людський вимір» розуму, без чого для людства він здатен

трансформуватись у щось не тільки нерозумне, але надзвичайно небезпечне, розум може стати ворогом людини. Розум в «людському вимірі» – це Дух, який розглядається не тільки як інтелект, але й як здатність вірити, сподіватися й любити. Отже, глобальна проблема збереження природного середовища й виживання людини в ньому може успішно вирішуватися тільки за умови збереження нашої духовності [Філософія біології, 1996].

Зазначена Карпінською гетерогенність біології, що виявляється особливо яскраво у біополітиці, тісно взаємопов'язана з гетерогенністю світу як онтологічною проблемою існування різноманітних сфер буття, які імпліковані один із одним у межах одного й того ж самого реального світу.

Біополітика зосереджує увагу на властивостях живих організмів та їхніх груп, які найбільш тісно пов'язані з проблемами політичної науки. Вона включає ряд конкретних напрямків:

1. Дослідження еволюційно-біологічних коренів людського суспільства й державних утворень.

2. Аналіз біосоціального підґрунтя політичної поведінки людей у неординарних ситуаціях – під час заколоту, вуличної ходи, акцій масової непокори, виборчої кампанії, проявів етнічного конфлікту тощо.

3. Дослідження впливу на людину соматичних факторів, таких як голод, втома, хвороба, дія зовнішніх збудників або лікарських засобів, стрес тощо.

4. Розробка конкретних політичних прогнозів, експертних оцінок і практичних рекомендацій.

Біополітика втілює в собі гетерогенність, зазначену Карпінською, як властивість, іманентну наукам про живе взагалі, вона також відображає багаторівневу структуру живого. В політичній поведінці людей актуалізуються й перетинаються різнорівневі складові: мова йде про детермінації політичного процесу, як складової частини біосоціальних інтеракцій у соціумі, вітальними потребами людей.

Біополітика має на меті враховувати як відносну автономність біосоціального рівня, реалізовану в певних матеріальних і нематеріальних структурах, так і детермінацію його іншими рівнями. Філософський підхід, що дозволяє вирішувати обидва завдання, визначається як гуманістика й спирається на ідею спорідненості й кореальності людини з усіма живими істотами. Подібний підхід дозволяє розглядати всі форми життя на планеті Земля – від одноклітинних до людини – в принципово єдиних категоріях. Людина і все живе розглядаються як багаторівневі структури в діапазоні від фізичного до духовного рівня, тому компаративний розгляд проявів поведінки людей і тварин можливий не тільки на біосоціальному, але й на більш високих рівнях. Дане положення не є контрадикцією тому факту, що існують субстантивні відмінності у ступені актуалізації ментального і духовного між Людиною, як видом та іншими елементами біосу – всього живого в планетарному масштабі [Філософія біології, 1996].

Як підкреслюють сучасні дослідники, політичні проблеми виникали, виникають і будуть виникати надалі там і тоді, де й коли соціокультурний вплив на психосоматичне буття людини виявиться диференційованим у відношенні різного роду соціальних утворень. Поняття соціальної спільності за змістом є більш різноманітнішим у порівнянні з поняттями раси, нації або етносу. А відтак, біополітика не може бути редукованою до етнічного, расового або генетичного компонента, відповідно – таке спрощення не може виправдовуватись ідеологічними резонами, тим більше – використовуватись у політичних цілях [Чешко, Кулиниченко, 2004].

В умовах сьогодення, коли критичний рівень екологічного стану планети став пріоритетною проблемою людства, коли окремі аспекти біологічних досліджень, таких як генна терапія, клонування тварин, корекція соціальної поведінки людини нейрохімічними засобами, суспільно-політичне значення біології безумовно підсилюється. Визначальною рисою біології слід вважати певну гетерогенність об'єктів її дослідження, паралельне існування

різних способів пізнання, відмінних між собою образів біологічної реальності.

Концепції та факти сучасної біології, на думку О. Олескіна, дозволяють по-новому поглянути на питання щодо місця й ролі людини в планетарному різноманітті усього живого – біосу, на норми та межі її припустимої поведінки по відношенню до усього живого, на подібність людини до інших форм живої природи в сенсі поведінки, потреб, соціальних відносин і структур, але в той же час – на унікальність людини, її місця й ролі на планеті. Біологічні знання допомагають людству в продукуванні нової системи етичних і політичних ідей та цінностей, застосування яких має сприяти подоланню ідеологічного вакууму й політичної апатії [Олескин, 2001].

Сучасне суспільство – це високотехнологізоване середовище, в якому жорстко детермінована структура ставлення до природи, як до об'єкта технологічного впливу й ресурсного споживання, до суспільства – як до системи, керованої елементами програм соціального, економічного й політичного розвитку, до людини – як до продукту впливу технологізації суспільної діяльності, побуту, дозвілля, комунікацій й, нарешті, до самого себе, як до індивідуального вираження загальної особистості, котра модифікується в наслідок прогресуючої технологізованості її духовного й культурного світу. Сучасні технології, зокрема, біологічні, що розробляються та удосконалюються на ґрунті фундаментальних теоретичних досліджень, є інструментами для продукування цієї технологізованої реальності, як штучного середовища людської життєдіяльності.

Показовими в цьому відношенні є можливості новітньої біотехнології, в рамках якої розробляється методологія, що дозволяє відповідно до певного плану змінювати живі організми з метою надання їм нових якостей і властивостей. Технологічні можливості сучасної біотехнології є дійсно фантастичними, втім цей факт не актуалізує презумпцію неконтрольованого втручання в біологію людини. Прогресуючі темпи розвитку класичних

галузей біології, формування сучасних наукових напрямів та дисциплін, таких як біоніка, біофізика, молекулярна біологія, біокібернетика, космобіологія, генна інженерія, молекулярна генетика тощо, забезпечують поглиблене дослідження живої матерії, уможливають ампліфікацію сфери наукових знань про біотичні та абіотичні компоненти природного світу. Практичні досягнення сучасної науки про життя знаходять реальне відображення в нових положеннях та концепціях біологічної науки, наполегливо вимагають оптимізації форм здобуття, накопичення й трансляції інформації, використання її в освітніх процесах, ураховуючи актуальність, наукове й практичне значення конкретних аспектів біологічного знання й, загалом – нового світогляду.

Як підкреслюють сучасні дослідники, зокрема Дж. Кентон, в двадцять першому столітті надзвичайно актуальним є дослідницький інтерес відносно міжнародно-політичних і соціально-культурних аспектів розвитку біотехнологій. Не дивлячись на широке використання нових технологій у виробництві товарів та послуг, у суспільній свідомості немає чіткого розуміння потенційних ризиків, виникаючих в результаті застосування біотехнологій. Це, безумовно, ризики, пов'язані зі здоров'ям людини, екологічною безпекою, змінами соціальних структур, етичні ризики. Вказані ризики здійснюють вплив на систему безпеки та імпліцитно вимагають нових механізмів керування цими ризиками на локальному та глобальному рівнях.

Відповідно актуальність дослідження соціально-політичних аспектів проблеми зазначених ризиків викликана такими чинниками:

- 1) Сучасні досягнення в сфері біотехнологій можуть бути використані для створення нових видів озброєння, що призведе фактично до появи принципово нового типу насилля – біонасилля.

- 2) Боротьба з міжнародним тероризмом визнається в умовах нового тисячоліття одним із пріоритетних напрямів політики національної безпеки практично всіх держав світу; слід також враховувати, що ризик використання

терористичними злочинними організаціями досягнень у галузі сучасних технологій, зокрема біологічних, є достатньо високим.

3) Застосування сучасних біотехнологій у перспективі може призвести до суттєвих змін у світовій демографічній ситуації, змінити тривалість і якість життя населення в різних регіонах планети. Як наслідок, це призведе до суттєвих змін у структурі та характері політичної, зокрема, електоральної поведінки [Canton, 1999].

Даний контекст зумовлює можливість припущення, відповідно до якого нові біологічні знання й пов'язані з ними технології інспірують суспільну свідомість на продукування принципово нових або модернізованих політичних ідей. У широкому сенсі під політичною ідеєю слід розуміти збуджувальний імпульс не тільки теоретичного пізнання політичної реальності, але й практичного, в інтересах суспільства або його панівних верств, її перетворення. Політичні ідеї є активуючими мисленнєвими моделями облаштування світу, але не універсальними для всіх епох і народів. Політична ідея акумулює в собі як бажаний, ідеальний стан об'єкта, так і шляхи, методи й характеристики необхідних ресурсів для її реалізації.

В умовах першої чверті ХХІ століття практичні успіхи біологічної науки дають деяким представникам наукової спільноти підстави стверджувати, що вплив сучасних біологічних знань на формування майбутньої регіональної та світової політики буде неупинно зростати. Ф. Фукуяма, автор книги «Наше постлюдське майбутнє», стверджує: «...ми стоїмо на старті періоду, небаченого в історії прогресу технології. Біотехнологія та більш глибоке розуміння наукою людського мозку матимуть суттєві політичні наслідки – вони заново відкривають можливості соціальної інженерії, від якої відмовились суспільства, які володіли технологіями двадцятого століття» [Фукуяма, 2004].

Все, що сьогодні переживає людство – це не просто технологічна революція, прояви якої фіксуються у розшифровці ДНК та маніпулюванні її структурою, але й детермінована цими процесами революція самої біології,

як науки. Подібні наукові новації потенціюють відкриття в суміжних галузях: крім молекулярної біології, це й когнітивна неврологія, популяційна генетика, еволюційна біологія, нейрофармакологія, соціальна біологія тощо. На нашу думку, науковий прогрес вказаних наук має в перспективі різного ступеню й глибини політичні наслідки, оскільки прогрес біологічних наук імпліцитно розширює сферу наукових знань стосовно вищої нервової діяльності людини. Аксиоматичне положення про те, що головний мозок є регулятором людської поведінки, робить можливим утвердження факту кореляції між пізнанням процесів мозкової діяльності людини та можливостями керувати цими процесами, а отже – людською поведінкою.

У сучасному, постіндустріальному суспільстві індивід, який сповідує утилітарні, споживацькі цінності, вже не в змозі адекватно реагувати на виклики, продиктовані реаліями ХХІ століття. На зміну суспільству споживання (*societe de consommation*) йде суспільство постутилітарне, в якому цінності традиційні замінюються на духовні, іманентні оновленій системі ідеалів, тобто уявлень про те, якими мають бути людина та світ, що її оточує. Традиційні в умовах ринку цінності не відповідають певним тенденціям розвитку сучасного світу, серед яких слід виділити:

- зростання/розширення сфери послуг соціокультурного спрямування, орієнтованих, у першу чергу, на освіту, медичне забезпечення, духовний розвиток населення країни;

- інформатизацію суспільства, в основі якої – можливість для кожної людини вчасно отримувати точну, правдиву й різноманітну інформацію;

- підвищення рівня імплікації різноманітних культур із подальшою гомогенізацією культурного середовища;

- підсилення «мережеподібності» суспільства, в основі якої – конструктивне співвідношення твердості й гнучкості, субординаційних та координаційних процесів, переважання динамічності над статичністю, мобільності над інертністю.

Розглядаючи людську особистість у взаємозв'язку з суспільством, слід пам'ятати, що вона несе в собі як позитивний, так і негативний потенціал, зумовлений біосоціальною природою людини; стимулювати реалізацію позитивних потенцій та редукувати прояви негативних – ось основна проблема, яка стоїть перед суспільством та особистістю, інтегрованою в це суспільство. В переліку основних дослідницьких напрямів біополітики природа людини посідає чільне місце, оскільки даний аспект має превалююче значення в умовах формування якісно нової політичної конфігурації світоустрою, котрий ґрунтується на загальних, детермінованих історичними умовами принципах. Питання про природу людини тісно пов'язане з проблемою її філософських засад.

Специфіка біополітики полягає в тому, що вона розглядає людину як біосоціальну істоту, підкреслюючи приналежність її одночасно до двох сфер буття – природно-біологічної та соціальної, котра має кваліфікаційну визначеність, а життю її притаманна двоїста асиметрична детермінація – біологічна й соціальна. Біополітика встановлює необхідні, загальні, сутнісні інтерактивні зв'язки між людиною, враховуючи її біосоціальну природу, та структурними елементами, з яких побудована політична конструкція. Важливим є уточнення, що функціонувати подібна система зв'язків має не тільки в інтересах політичної еліти, але задля збереження миру й екологічної рівноваги на Землі, всебічного розвитку кожної людини на планеті, захисту її прав, свобод та інтересів.

Головним завданням сучасних політологічних й, зокрема, біополітичних досліджень постає, на нашу думку, звернення до переосмислення політичної картини світу з метою прогнозування розвитку нового порядку або нового хаосу. Таким чином, усвідомлення формування нового загальноцивілізаційного світобачення являє собою сьогодні одну з найбільш важливих проблем, котра найтіснішим образом пов'язана з найголовнішою проблемою сучасного світу – задачею збереження життя на Землі [Костючков, 2014].

А. Печчеї, засновник Римського клубу, ще у середині 70-х років ХХ століття прийшов до висновку, що настає епоха необхідності докорінної трансформації людської особистості, тобто, в загальному розумінні – справжньої людської революції. В минулому, на думку Печчеї, поняття людського розвитку було пов'язано з концепцією потреб та їх задоволення, іншими словами – з суто біологічною складовою людського життя; в новітній час треба сконцентрувати увагу на повному розкритті можливостей та здібностей людської особистості. «Або ми опинимось на висоті положення, – пише А. Печчеї, – й зможемо так розвивати власні екзистенційні якості, щоб вони гармонізували з викликаними нами ж самими кумулятивними змінами, що стосуються як усіх нас, так і оточуючого нас світу, або, відчужені й витіснені продуктами власного генію, будемо поступово сповзати в напрямку до всезагальної, кумулятивної катастрофи» [Печчеї, 1985: с. 206].

Сучасна цивілізація, генералізована принципом егоцентризму, партикуляризувала людину від її головного багатства – закладених природою механізмів гармонійного співіснування з оточуючим світом. Суспільство на своєму нинішньому етапі довершує перетворення людини на одномірну істоту – Homo consumer (Людину споживаючу), між тим як сучасність висуває людству нові історичні завдання. Людство повинно звернутись до вічних духовних цінностей, усвідомити себе органічною частиною природи й елементом Космосу, сформулювати екологічну й космічну свідомість для того, щоб вийти з пастки глобальних протиріч, запобігти моральній деградації й уникнути самознищення. Розум, як автокаталітичний продукт людської природи, не має вже домінуючого значення, акцент зміщується на духовність, яка розглядається не тільки сутнісною силою людини, але як важливий цивілізуючий потенціал, необхідний для вирішення не тільки актуальних, але й прогнозовано прийдешніх проблем глобального масштабу.

References

Агамбен, 2011 – Агамбен Дж. Homo sacer. Суверенная власть и голая жизнь / Дж. Агамбен. – М.: Издательство «Европа», 2011. – 256 с.

Базалук, Владленова, 2013 – Базалук О. А., Владленова И. В. Философские проблемы космологии: монография / О. Базалук, И. Владленова. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2013. – 190 с.

Барт, 1989 – Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. Разделение языков / Р. Барт; [пер. с фр., сост., общ. ред. и вступ. Г. К. Косикова]. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.

Бердяев, 1971 – Бердяев Н. А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. – Париж: Современные записки, 1931. – 318 с.

Гражданское общество, 2011 – Гражданское общество в эпоху тотальной глобализации / Научн. ред. проф. И. И. Кальной, доц. А. В. Горбань. – Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2011. – 648 с.

Костючков, 2014 – Костючков С.К. Структурно-функціональні особливості системи міжнародних відносин у першій декаді ХХІ століття / С. К. Костючков // Наукові праці МАУП. – 2014. – Випуск 2 (41). – С. 39-44.

Мюллер, Геккель, 1940 – Мюллер Ф. Основной биогенетический закон. Избранные работы / Ф. Мюллер, Э. Геккель. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1940. – 296 с.

Олескин, 2001 – Олескин А. В. Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты / А. В. Олескин. – М.: Институт философии РАН, 2001. – 432 с.

Печчеи, 1985 – Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. – М.: Прогресс, 1985. – 312 с.

Философия биологии, 1996 – Философия биологии: вчера, сегодня, завтра. Памяти Регины Семеновны Карпинской. – М.: ИФРАН, 1996. – 300 с.

Фукуяма, 2004 – Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма; [пер. с англ. М. Б. Левина]. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ОАО «ЛЮКС», 2004. – 349 с.;

[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://alt-future.narod.ru/Future/Fnrb/fukunrb.htm>.

Хабермас, 2002 – Хабермас Ю. Будущее человеческой природы / Ю. Хабермас. – М.: «Весь мир», 2002. – 144 с.

Чешко, Кулиниченко, 2004 – Чешко В., Кулиниченко В. Биовласть и биополитика в постсоветском социополитическом контексте / В. Чешко, В. Кулиниченко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2004. – Вип. 5. – С. 109-118.

Шевчук, 2010 – Шевчук Д. Біополітика як парадигма розуміння феномену політичного в сучасній філософії / Д. Шевчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія». – 2010. – Вип.7. – С. 59-70.

Canton, 1999 – Canton J. The Social Impact of Nanotechnology: A Vision to the Future // NSTC-IWGN (ed.): Nanotechnology Research Directions: Workshop Report, The National Science and Technology Council's Interagency Working Group on Nano Science, Engineering, and Technology, workshop on January 27–29, 1999, pp. 178– 180.

References

Agamben Dzh. Homo sacer. Suverennaya vlast i golaya zhizn [Homo sacer. Sovereign power and bare life] / Dzh. Agamben. – М.: Izdatelstvo «Evropa», 2011. – 256 s.

Bazaluk O. A., Vladlenova I. V. Filosofskie problemyi kosmologii: monografiya [Philosophical problems of cosmology: a monograph] / O. Bazaluk, I. Vladlenova. – Harkov: NTU «HPI», 2013. – 190 s.

Bart R. Izbrannyye raboty: Semiotika. Poetika. Razdelenie yazykov [Selected Works: Semiotics. Poetics. Separation of languages] / R. Bart; [per. s fr., sost., obsch. red. i vstup. G. K. Kosikova]. – М.: Progress, 1989. – 616 s.

Berdyayev N. A. O naznachenii cheloveka [The Destiny of Man] / N. A. Berdyayev. – Parizh: Sovremennyye zapiski, 1931. – 318 s.

Grazhdanskoe obschestvo v epohu totalnoy globalizatsii [Civil society in the era of total globalization]/ Nauchn. red. prof. I. I. Kalnoy, dots. A. V. Gorban. – Simferopol: IT «ARIAL», 2011. – 648 s.

Kostiuchkov S.K. Strukturno-funktsionalni osoblyvosti systemy mizhnarodnykh vidnosyn u pershii dekadii XXI stolittia [Structural and functional features of the system of international relations in the first decade of the XXI century] / S. K. Kostiuchkov // Naukovi pratsi MAUP. – 2014. – Vypusk 2 (41). – S. 39-44.

Myuller F. Osnovnoy biogeneticheskiy zakon. Izbrannyye raboty [The basic biogenetic law. Selected works] / F. Myuller, E. Gekkel. – M.: Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, 1940. – 296 s.

Oleskin A. V. Biopolitika. Politicheskiy potentsial sovremennoy biologii: filosofskie, politologicheskie i prakticheskie aspekty [Biopolitics. The political potential of modern biology: the philosophical, political and practical aspects] / A. V. Oleskin. – M.: Institut filosofii RAN, 2001. – 432 s.

Pechchei A. Chelovecheskie kachestva [Human qualities] / A. Pechchei. – M.: Progress, 1985. – 312 s.

Filosofiya biologii: vchera, segodnya, zavtra. Pamyati Reginyi Semenovnyi Karpinskoy [Philosophy of Biology: yesterday, today and tomorrow. Memory Regina Semyonovna Karpinskaya]. – M.: IFRAN, 1996. – 300 s.

Fukuyama F. Nashe postchelovecheskoe budushee: Posledstviya biotekhnologicheskoy revolyutsii [Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution] / F. Fukuyama; [per. s angl. M. B. Levina]. – M.: OOO «Izdatelstvo ACT»: OAO «LYuKS», 2004. – 349 s.; [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://alt-future.narod.ru/Future/Fnpb/fukunpb.htm>.

Habermas Yu. Budushee chelovecheskoy prirody [The future of human nature] / Yu. Habermas. – M.: «Ves mir», 2002. – 144 s.

Cheshko V., Kulinichenko V. Biovlad i biopolitika v postsovetskom sotsiopoliticheskom kontekste [Biopower and biopolitics in the post-Soviet socio

political context] / V. Cheshko, V. Kulinichenko // Suchasna ukraYinska polItika. PolItiki I polItologi pro neYi. – K., 2004. – Vip. 5. – S. 109-118.

Shevchuk D. Biopolityka yak paradyhma rozuminnia fenomenu politychnoho v suchasni filosofii [Biopolitics as a paradigm of understanding the political phenomenon in modern philosophy] / D. Shevchuk // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Filosofii». – 2010. – Vyp.7. – S. 59-70.

Canton, 1999 – Canton J. The Social Impact of Nanotechnology: A Vision to the Future // NSTC-IWGN (ed.): Nanotechnology Research Directions: Workshop Report, The National Science and Technology Council's Interagency Working Group on Nano Science, Engineering, and Technology, workshop on January 27–29, 1999, pp. 178– 180.